

INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

FINANSIJSKI KRIMINALITET

Urednici

Jelena Kostić
Aleksandar Stevanović

Beograd
2018.

Zbornik radova sa naučne konferencije
FINANSIJSKI KRIMINALITET
7.- 8. septembar 2018. godine, Zrenjanin, Srbija

Organizatori
Institut za uporedno pravo
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
u saradnji sa Pravosudnom akademijom

Izdavači
Institut za uporedno pravo
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Za izdavača
Prof. dr Vladimir Čolović
Dr Ivana Stevanović

Urednici
Dr Jelena Kostić
Aleksandar Stevanović, MA

Recenzenti
Prof. dr Đorđe Đorđević
Prof. dr Slađana Jovanović
Prof. dr Božidar Banović

Štampa
Planeta Print

Tiraž
200

Ova publikacija je izrađena u okviru naučno-istraživačkog projekta „Srpsko i evropsko pravo: upoređivanje i usaglašavanje“ (broj 179031), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za uporedno pravo i naučno-istraživačkog projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ (broj 47011), koga finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a sprovodi Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

SADRŽAJ

<i>Milan Škulić</i> ORGANIZACIJA I NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA ČIJA JE FUNKCIJA SUZBIJANJE KORUPTIVNIH KRIVIČNIH DELA	11
<i>Dragan Cvetković, Želimir Kešetović</i> EKONOMSKI KRIMINALITET I ULOGA FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA U NJEGOVOM OTKRIVANJU	43
<i>Zoran S. Pavlović</i> INSTITUCIONALNI KAPACITETI SRBIJE ZA SUPROTSTAVLJANJE ORGANIZOVANOM KRIMINALU, TERORIZMU I KORUPCIJI	57
<i>Nataša Delić</i> KRIVIČNA DELA FALSIFIKOVANJA PREDVIĐENA U GLAVI KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE U SVETLU NOVELA IZ 2012. I 2016. GODINE	69
<i>Jovan Ćirić</i> PORESKI RAJEVI	95
<i>Veljko Ikanović</i> PORESKA KRIVIČNA DJELA U KRIVIČNOM ZAKONIKU REPUBLIKE SRPSKE	109
<i>Nataša Mrvić Petrović</i> ZNAČAJ NAKNADNOG IZVRŠENJE PORESKE OBAVEZE NA KAŽNJAVANJE ZA PORESKE KAZNENE DELIKTE	119
<i>Dragan Jovašević</i> PRANJE NOVCA U SRPSKOM I UPOREDNO KRIVIČNOM PRAVU	129
<i>Mina Zirojević</i> PRANJE NOVCA I FINANSIRANJE TERORIZMA	147
<i>Ana Batrićević</i> NEZAKONITO UPRAVLJANJE OTPADOM I PRANJE NOVCA: ITALIJANSKO ISKUSTVO	159

6. Pavlović, S. Z. (2016), "Status dokaza pribavljenih u inostranstvu", *Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava*, Beograd: Institut za uporedno pravo.
7. Pavlović, Z., Bošković, A. (2017), "Admissible and Inadmissible Evidence in Criminal Procedure", 8th International Scientific Conference: *Security Concepts and Policies – New Generation of Risks and Threats*, Vol.II, Skopje: Faculty of Security, 309-320.
8. Petrić, B. (1982), *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Šid: Grafosrem.
9. *Politika*, Hronika, "Zbog korupcije pod istragom 11 policajaca u Novom Sadu", str. 9, 17. jul 2018.
10. Radisavljević, M., Bonabello M., Stoisavljević, M. (2009), *Prvih šest godina*, Beograd: Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal.

INSTITUTIONAL CAPACITIES OF THE REPUBLIC OF SERBIA FOR OPPOSING ORGANIZED CRIMINAL, TERRORISM AND CORRUPTION

*One of the basic priorities of modern countries is a successful opposing to organized crime and all crimes related to this phenomenon. This also represents one of the main goals for the Republic of Serbia on its path to European integration processes. The analysis of the relevant regulations concludes that the reception of conditions placed before the legislature, in the process of harmonization of national criminal law with the European legal framework and *acquis standards* (ACQUIS COMMUNAUTAIRE), is not a mechanical process but a permanent task of creating a system of criminal procedural law and at the same time raising the capacities of the competent authorities in order to provide the conditions for efficient suppression of organized crime, terrorism and corruption. By adopting new legislation and expanding the capacity of prosecutors and existing institutions, established standards and generally accepted institutes should be respected, with the idea of their alignment with the existing legal tradition. New methods of investigation and extended organizational forms of competent state authorities contribute to more successful opposition to all forms of crime and to the permanent stabilization of the state legal order of the Republic of Serbia.*

KEY WORDS: *Suppression of organized crime, European legal framework and standards, respect for legal traditions, competent institutions, criminal procedural law system.*

KRIVIČNA DELA FALSIFIKOVANJA PREDVIĐENA U GLAVI KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE U SVETLU NOVELA IZ 2012. I 2016. GODINE

Nataša Delić¹

Autorka u radu razmatra pozitivnopravni aspekt krivičnih dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede. To su sledeća krivična dela: falsifikovanje novca (član 241. KZ), falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242. KZ), falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 243. KZ), falsifikovanje znakova za vrednost (član 244. KZ) i falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala (član 244a KZ). Pravna priroda i značaj ovih krivičnih dela opredelili su strukturu i sadržinu rada u kome su prikazana i kritički analizirana osnovna i dopunska obeležja njihovih bića. Povodom pojedinih pitanja koja se u radu detaljnije razmatraju autorka iznosi relevantna teorijska stajališta i navodi ilustrativne stavove sudske prakse, a takođe formuliše i zaključke koje potkrepljuje odgovarajućim argumentima. U završnim napomenama autorka konstatuje da krivična dela falsifikovanja iz ove grupe, jednako kao i većina krivičnih dela protiv privrede, spadaju u finansijski kriminalitet u širem smislu budući da je njihovo vršenje po pravilu motivisano sticanjem imovinske koristi.

KLJUČNE REČI: *Krivična dela falsifikovanja; krivična dela protiv privrede; krivično delo falsifikovanje novca; krivično delo falsifikovanje hartija od vrednosti; krivično delo falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica; krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost; krivično delo falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala.*

OPŠTE NAPOMENE

I pored toga što u našem zakonodavstvu glavu krivičnih dela protiv privrede (Glava dvadeset druga) čine mnogobrojna i raznovrsna krivična dela zakonodavac do sada nikada nije izričito predvideo njihovu unutrašnju sistematiku. Međutim, u redosledu ovih krivičnih dela koji je ustanovljen 2016. godine da se uočiti određena pravilnost u smislu da je moguće izdvojiti pojedine podgrupe krivičnih dela koje su formirane prema prirodi njihovih radnji kao što su prevara, zloupotreba, falsifikovanje (Lazarević, 1995: 506).²

¹ Redovni profesor Pravnog Fakulteta Univerziteta u Beogradu, email: ndelic@ius.bg.ac.rs

² U našoj nešto starijoj teoriji uglavnom je bila prihvaćena podela krivičnih dela protiv privrede prema tome da li su u pitanju opšta privredna krivična dela ili krivična dela koja su vezana za određenu granu privrede.

Krivična dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede međusobno su veoma slična po konstrukciji njihovih bića, odnosno, sva krivična dela propisana su po ugledu na krivično delo falsifikovanja novca (član 241. KZ). Ono što ova krivična dela razlikuje jeste objekt radnje, a predmeti koji to mogu biti su sledeći: novac, hartije od vrednosti, platne kartice, znaci za vrednost i znaci, odnosno državni žigovi za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala. Zajedničko novcu, hartijama od vrednosti, platnim karticama i znacima za vrednost jeste da imaju određenu finansijsko-komercijalnu vrednost koju može da realizuje lice koje datim predmetima raspolaže. Pečati, žigovi, marke ili drugi znaci za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba su znaci koji su propisani od strane nadležnih državnih organa i garantuju određeni kvalitet ili kvantitet neke robe. Uverenja o odobrenju tipa merila su upravni akti kojima se utvrđuje da određeni tip merila ispunjava propisane zahteve, a uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala su upravni akti kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala su upravni akti kojima se potvrđuje da je merilo u skladu sa odobrenim tipom merila, odnosno da ispunjava propisane metrološke zahteve.

Kod svih krivičnih dela falsifikovanja predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede, termin „falsifikovanje“ javlja se u samom nazivu krivičnog dela (Delić, 2013: 111-150).³

Osnovni povezujući kriterijum kod ovih krivičnih dela jeste radnje izvršenja koja se sastoji u falsifikovanju odgovarajućeg predmeta koji ima značaj objekta radnje. Samo falsifikovanje se ostvaruje pravljenjem ili preinačenjem predmeta koji imaju značaj objekta radnje. Pravljenje podrazumeva stvaranje, izradu odgovarajućeg predmeta koji ima značaj objekta radnje, a preinačenje njegovu izmenu.

Prilikom formulisanja ovih krivičnih dela zakonodavac za označavanje radnje izvršenja upotrebljava trajne glagole „napravi“ i „preinači“. Radi se o krivičnim delima sa indiferentnim brojem činjenja. Postoji jedno krivično delo kako u slučaju istovremenog preduzimanja više radnji izvršenja, tako i onda kada se radnje izvršenja preduzimaju u određenim vremenskim razmacima (član 112, stav 30. KZ). Za postojanje ovih krivičnih dela značajna je ukupnost preduzetih delatnosti budući da se ona po prirodi stvari vrše ponavljanjem pojedinačnih radnji izvršenja, a jedinstvo radnje svakog krivičnog dela zasnovano je na njegovom zakonskom biću kojim je više radnji formalnopravno povezano u celinu (Đokić, 2018: 281-284).

S obzirom na to da je kod svih krivična dela falsifikovanja iz ove glave, osim krivičnog dela falsifikovanja novca, u okviru osnovnog oblika krivičnog dela predviđeno da se kao radnja izvršenja pored pravljenja i preinačenja javlja i upotreba lažnog odnosno preinačenog predmeta koji ima značaj objekta radnje, postavlja se

pitanje da li je reč o pravom ili prividnom sticaju krivičnih dela. U teoriji je uglavnom prihvaćeno mišljenje da se radi o prividnom sticaju i da se primenjuje princip konsumpcije, odnosno da pravljenje ili preinačenje predstavlja prethodno nekažnjivo delo koje izvršenjem naknadnog dela tj. upotrebom, gubi svoju samostalnost – postoji odgovornost za upotrebu (Sržentić, 1986: 552;554). Mišljenja smo da nije suviše napomenuti da je dati stav osnovan jedino u slučaju prividnog realnog sticaja tačnije rečeno, kada se date radnje izvršenja – pravljenje (preinačenje) i upotreba preduzimaju odvojeno, sa vremenskom distancom. Ukoliko bi pak, preduzete radnje predstavljale segmente kontinuirane aktivnosti postojao bi prividni idealni sticaj koji treba razmatrati u okviru principa supsidijariteta. Razlog tome leži u činjenici da je u tom slučaju prethodno pravljenje ili preinačenje po prirodi stvari obuhvaćeno nepravom naknadne upotrebe i da se shodno tome, prethodni stadijum kažnjava jedino ako izostane naknadni stadijum, tj. upotreba.

Primenom principa specijaliteta isključen je sticaj između krivičnih dela falsifikovanja iz glave krivičnih dela protiv privrede i krivičnog dela prevare (član 208. KZ) koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv imovine i koje čini onaj ko u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede nekog lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time navede da ovaj učini ili ne učini nešto na štetu svoje ili tuđe imovine (stav 1).

Kao izvršioc krivičnih dela falsifikovanja predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede mogu se javiti bilo koja lica. U skladu sa opštom normom, relevantni oblik krivice kod svih krivičnih dela jeste umišljaj, direktni ili eventualni. U slučajevima kada je kao subjektivno obeležje bića predviđena i odgovarajuća namera (stavljanja u optičaj, odnosno upotrebe) u obzir dolazi samo direktni umišljaj.

Iako namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi i motiv koristoljublja ne predstavljaju subjektivna obeležja bića ovih krivičnih dela, njihovo vršenje po pravilu, jeste motivisano pribavljanjem imovinske koristi, po čemu su ova krivična dela slična imovinskim krivičnim delima, s tim što se ovde imovinska korist ostvaruje u okviru određenih aktivnosti povezanih sa privrednim tokovima.

Zakonodavnu tehniku propisivanja ovih krivičnih dela, kao i ostalih krivičnih dela protiv privrede, karakteriše korišćenje blanketnih dispozicija čime se datim inkriminacijama obezbeđuje relativna stabilnost budući da je materija privrednih krivičnih dela po prirodi stvari povezana sa mnogobrojnim privrednim propisima koji su podložni čestim izmenama.

Najzad, kao i kod većine preostalih krivičnih dela protiv privrede, i za krivična dela falsifikovanja zakonodavac predviđa obavezno izricanje mere bezbednosti oduzimanje predmeta (član 87, stav 3. KZ) i pri tome se u zakonskim odredbama uglavnom navode jedino lažni predmeti koji imaju značaj objekta radnje. Dati pojam treba šire tumačiti tako da obuhvata i preinačene predmete koji imaju značaj objekta radnje (Stojanović, 2018: 786).⁴

⁴ Kao se navodi, običnim jezičkim tumačenjem moglo bi se doći i do zaključka da se lažni objekti radnje moraju oduzeti u skladu sa posebnom normom, a preinačeni objekti radnje mogu oduzeti u skladu sa opštom normom.

³ Falsifikat – a) lažna izrada, lažno izdanje, lažni prikaz; b) izvrtanje činjenica, lažno predstavljanje. Falsifikovati – (na)praviti lažno radi obmane, prevare, krivotvoriti (Grupa autora, *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad 2007, 1431). Falsifikovati – krivotvoriti – stvarati radi obmane, iskrivljavati, patvoriti (P. Čosić i saradnici, *Rečnik sinonima*, Beograd 2008, 279). Krivična dela falsifikovanja su osim u glavi krivičnih dela protiv privrede predviđena još u dve glave krivičnih dela: protiv izbornih prava i protiv pravnog saobraćaja.

2. OSNOVNE NOVINE

Aktuelna zakonodavna reforma učinila je glavu krivičnih dela protiv privrede naglašeno dinamičnom budući da je tokom poslednjih nekoliko godina u ovoj glavi izvršen veći broj izmena i dopuna kojima su u određenoj meri bila obuhvaćena i krivična dela falsifikovanja.

Kada je u pitanju reforma iz 2009. godine generalno posmatrano, može se reći da njena prva i najtransparentnija karakteristika jeste pooštavanje propisanih kazni za veliki broj krivičnih dela, preciznije rečeno za jednu trećinu krivičnih dela, među kojima se, pored ostalih krivičnih dela predviđenih u glavi krivičnih dela protiv privrede, nalaze i krivična dela falsifikovanja. Naime, Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (ZID KZ) iz 2009. godine predvideo je teže kazne za sledeća krivična dela falsifikovanja iz ove glave: falsifikovanje novca (ex član 223. KZ) – stav 1 – uz propisanu kaznu zatvora od dve godine do dvanaest godina kumulativno je predviđena i novčana kazna, isto je učinjeno i u stavu 2. u kojem je propisana kazna zatvora od jedne godine do deset godina, kao i u stavu 3. u kojem je propisana kazna zatvora od pet do petnaest godina, a u stavu 4. povećan je posebni maksimum propisane kazne i alternativno predviđena novčana kazna ili zatvor do jedne godine zamenjena je novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine; falsifikovanje hartija od vrednosti (ex član 224. KZ) – stav 1 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od jedne godine do pet godina zamenjena je zatvorom od jedne godine do osam godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 2 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od dve godine do deset godina zamenjena je zatvorom od dve godine do dvanaest godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom i stav 3 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna alternativno predviđena sa kaznom zatvora do jedne godine zamenjena je zatvorom do tri godine i kumulativno predviđenom novčanom kaznom; falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (ex član 225. KZ) – stav 1 – povećani su posebni minimum i posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od tri meseca do tri godine zamenjena je zatvorom od šest meseci do pet godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 2 – povećani su posebni minimum i posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od šest meseci do pet godina zamenjena je zatvorom od jedne godine do osam godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom, stav 3 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i kazna zatvora od dve godine do deset godina zamenjena je zatvorom od dve godine do dvanaest godina i kumulativno predviđenom novčanom kaznom i stav 5 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna kumulativno predviđena sa kaznom zatvora do jedne godine zamenjena je novčanom kaznom i zatvorom do tri godine, a kod ovog krivičnog dela takođe je u stavu 4. proširen pojam objekta radnje tako da, osim tuđe kartice, obuhvata i „poverljive podatke koji jedinstveno uređuju karticu u platnom prometu“ i pravljenje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za falsifikovanje (ex član 227. KZ) – stav 1 – uz propisanu kaznu zatvora od šest meseci do pet godina kumulativno je predviđena i novčana kazna i stav 2 – povećan je posebni maksimum propisane kazne i novčana kazna alternativno predviđena sa kaznom zatvora do dve godine zamenjena je novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine (Delić, 2014: 237).

Iako ZID KZ iz 2012. godine predstavlja pozitivan zaokret u reformi krivičnog zakonodavstva ovim zakonom nisu otklonjene neusklađenosti do kojih je došlo prethodnim pooštavanjem kazni za veliki broj krivičnih dela. Ipak, značajan napredak u kvalitativnom smislu svakako predstavlja tehničko i suštinsko poboljšanje jednog broja inkriminacija (Delić, 2014: 237) među kojima je i jedno krivično delo falsifikovanja koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv privrede. Naime, redefinisani su naziv i sadržina krivičnog dela falsifikovanje znakova za obeležavanje robe, mera i tegova i ono glasi: „falsifikovanje znakova, odnosno državnih žigova za obeležavanje robe, mera i predmeta od dragocenih metala“ (ex član 245. KZ) (Delić, 2014: 119-132).

Donošenjem ZID KZ iz 2016. glava krivičnih dela protiv privrede je strukturalno i sadržinski značajno izmenjena i unapređena. Uspostavljena je nova sistematika krivičnih dela prvenstveno prema kriterijumu njihove srodnosti. Osim toga, propisano je sedam novih krivičnih dela i tri krivična dela iz ove glave su dekriminalizovna (Stojanović, 2018: 158; Kolarić, 2017: 40-42). Kod pojedinih krivičnih dela redefinisane su zakonskih opis ili su izvršena odgovarajuća terminološka i redakcijska doterivanja. Inkriminacije krivičnih dela falsifikovanja iz ove glave nisu menjane, jedino je promenjen njihov redosled tj. dobile su nova mesta u okviru glave krivičnih dela protiv privrede. Takođe, zakonodavac je kod ovih krivičnih dela ostao pri povećanim kaznenim okvirima koji su bili predviđeni 2009. Godine (Delić, 2014. 232-233).⁵

3. POZITIVNOPRAVNI, TEORIJSKI I PRAKTIČNI ASPEKTI KRIVIČNIH DELA FALSIFIKOVANJA PREDVIĐENIH U GLAVI KRIVIČNIH DELA PROTIV PRIVREDE

Falsifikovanje novca (član 241. KZ) – Objekt zaštite krivičnog dela falsifikovanje novca jeste regularnost monetarnog sistema, tj. nesmetano funkcionisanje finansijskog tržišta koje predstavlja neophodnu pretpostavku za stabilan privredni život (Antolisei, 2008: 85).

Novac je osnovno sredstvo razmene roba i usluga. To je njegova najvažnija funkcija i otuda, novac ima veliki značaj za privredni sistem zemlje. Novac po svojoj pravnoj prirodi predstavlja ispravu o dugu (hartija od vrednosti) bankarskog sistema koja se nalazi u posedu lica izvan bankarskog sistema (nebankarskih subjekata) radi obavljanja plaćanja. Osnovne vrste novca su: gotov novac u opticaju – sastoji se iz novčanica i kovanog novca i depozitni novac – javlja se u formi različitih bankarskih depozita koji se mogu prenositi čekovima ili zameniti za gotov novac. Stvaranje novca vrši bankarski sistem kao celina. Čine ga poslovne banke i centralna banka. Poslovne banke stvaraju depozitni novac, a centralna banka stvara gotov novac. Gotov novac ima vrednost samo dok se nalazi u opticaju. Kupovna moć novca formira se na osnovu ponude i tražnje (Labus, 2007: 171; Vukadin, Labus, 2012: 113;115;127). Osnovni oblik krivičnog dela falsifikovanje novca postoji kada neko napravi lažni

⁵ Sporno je da li se porast određene vrste kriminaliteta ili kriminaliteta uopšte može sprečiti prvenstveno jačanjem represije budući da efikasno krivično pravo pretpostavlja racionalno postavljene granice krivičnogopravne prinude i uspostavljanje neophodnog balansa između normativnog sistema i njegove praktične primene.

novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi ili u istoj nameri preinači pravi novac.

Radnja izvršenja propisana je alternativno i može se ostvariti u vidu pravljenja lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi ili u vidu preinačenja pravog novca u nameri da se stavi u opticaj.

Pravljenje lažnog novca podrazumeva izradu lažnog novca. Nebitno je od kojih predmeta i kojom tehnikom se izrađuje/stvara lažan novac (Aleksić *et al.*, 2004: 409).⁶ Izuzetak predstavlja novac koji je u opticaju jer se od njega ne može praviti lažan novac (Babić, Marković, 2013: 258). Potrebno je da se lažan novac bitno ne razlikuje od pravog novca, tj. da je reč o uspelom falsifikatu. Smatra se da je reč o uspelom falsifikatu kada lažan novac liči na pravi novac u toj meri da se ne može lako razlikovati od pravog novca (*imitatio vera*). Ne zahteva se takav stepen sličnosti da se samo pažljivim poređenjem može uočiti razlika u odnosu na pravi novac, već je dovoljno da se lažan novac na osnovu sličnosti može upotrebiti kao pravi (VSS Kž. 10/07). Isti stav po tom pitanju zastupljen je i u nemačkoj teoriji i sudskoj praksi (BGH NJW 54, 564, NJW 95, 1845) (Schönke, Schröder, 2001: 1302). Ukoliko je u pitanju neuspeli falsifikat, iako ima mišljenja da se tada radi o krivičnom delu prevare (Tahović, 1953: 305; Atanacković, 1991: 427), treba smatrati da postoji nepodoban pokušaj krivičnog dela falsifikovanja novca (član 31. KZ) (Bačić, 1992: 246; Stojanović, 2010: 556) koji bi s obzirom na zaprečenu kaznu bio kažnjiv (član 30, stav 1. KZ). No, treba reći da naša sudska praksa po tom pitanju nema jedinstven stav. Tako recimo, Apelacioni sud u Beogradu u jednom slučaju stoji na stanovištu da nema krivičnog dela ukoliko falsifikovanim novčanicama nedostaju bitna obeležja pravog novca kao na primer, u slučaju „kada su originalne novčanice švedskih kruna reprodukovane znatno umanjenih dimenzija i pri tome na poleđini imaju odštampan natpis koji ne postoji na originalnoj novčanici i čije značenje nije poznato – reč o novcu koji na prvi pogled ne može da deluje kao pravi i koji nije podoban da bude lažan i da dovede nekoga u zabludu“ (Kž. I 100/14). Apelacioni sud u Nišu pak, navodi da „okolnost da je napravljeni lažan novac po kvalitetu „loš falsifikat“ predstavlja obeležje bića krivičnog dela i kao takvo ne može imati značaj olakšavajuće, niti naročito olakšavajuće okolnosti prilikom odmeravanja kazne“ (Kž. 329/11).

Preinačenje pravog novca podrazumeva prepravljanje novca na taj način što se vrše odgovarajuće izmene njegove nominalne vrednosti. To znači da radnju izvršenja ne predstavljaju neznatne promene forme koje ne dovode do promene nominalne vrednosti novca (Schönke, Schröder, 2001: 1303). Preinačenje mora biti učinjeno tako da se izvršene izmene ne mogu uočiti već na prvi pogled (Babić, Marković, 2013: 259). Po pravilu, krivično delo se vrši time što se važeći novac prepravljajući na veću nominalnu vrednost. Iako u našoj starijoj literaturi nailazimo na mišljenje da ovo krivično delo podrazumeva isključivo povećanje nominalne vrednosti novca (Živanović, 1923: 282; Dolenc, 1930: 311; Srzentić, 1986: 552), kao ispravan treba prihvatiti stav zastupljen

⁶ Falsifikovanje papirnog novca vrši se ručno, mašinskom ili kombinovanom tehnikom, koja podrazumeva mašinsko štampanje ručno izrađenih novčanica. Može se vršiti i skraćivanjem originalnih novčanica tako što se od izreznanih delova više autentičnih novčanica sastavlja nova novčanica, kao i prepravljanjem nevažećih novčanica. Falsifikovanje metalnog novca vrši se na dva načina: prvi (jednostavniji i manje precizan) je livenje metalnog novca u specijalnim kalupima i drugi način (precizniji) je štampanje, odnosno utiskivanje reljefa putem jakog pritiska pomoću specijalno izrađenih matrica.

u nemačkoj sudskoj praksi da povećanje nominalne vrednosti novca ne mora uvek biti krajnji cilj njegovog preinačenja (BGH NJW 52, 312) (Schönke, Schröder, 2001: 1302). U italijanskoj literaturi postoji mišljenje da krivično delo, pored izmene nominalne vrednosti novca, obuhvata i promenu odnosno smanjenje njegove unutrašnje vrednosti, koje se primera radi, kod metalnog novca može izvršiti elektrolizom, određenim hemijskim postupcima ili struganjem (Antolisei, 2008: 86). Objekat radnje može biti samo važeći novac tj. novac koji je u opticaju. Ukoliko se preinačuje novac koji nije u opticaju, tako da dobije izgled novca koji je u opticaju, neće postojati preinačenje, već pravljenje lažnog novca (Tahović, 1953: 305).

Da bi postojalo krivično delo, i u jednom i u drugom slučaju, potrebno je da se radnja izvršenja koja se sastoji u pravljenju lažnog novca ili preinačenje pravog novca, preduzima u nameri da se lažan ili preinačeni novac stavi u opticaj. U tom smislu nemački autori naglašavaju da je kod učinioca neophodno postojanje tzv. „ciljane volje.“ (Schönke, Schröder, 2001: 1302). Shodno tome, krivično delo je dovršeno preduzimanjem bilo koje od dve delatnosti koje imaju karakter radnje izvršenja uz postojanje odgovarajuće namere.

Budući da je u pitanju krivično delo koje za posledicu ima apstraktnu opasnost, mogući je samo nesvršeni pokušaj, koji postoji kada je delatnost koja ima značaj radnje izvršenja započeta, ali ne i dovršena. Pokušaj ovog krivičnog dela je kažnjiv u skladu sa opštim pravilima tj. odredbom člana 30. KZ (VSS Kp. 8/05).

Objekt radnje jeste novac, preciznije rečeno, gotov novac. Krivičnopravni pojam novca određen je odredbom člana 112. stav 23. KZ u kojoj se navodi da je novac metalni i papirni novac ili novac izrađen od nekog drugog materijala koji je na osnovu zakona u opticaju u Srbiji ili u stranoj državi. To znači da objekt radnje može biti kako domaći, tako strani novac koji je u opticaju. Neće postojati krivično delo ukoliko je u pitanju novac koji je van optičaja, odnosno novac koji ima numizmatičku ili drugu vrednost. Međutim, smatra se da prirodi ove inkriminacije odgovara stav da objekt radnje može biti i novac koji je povučen iz optičaja, u roku u kome se još uvek može zameniti za novi novac. U tom smislu se u sudskoj praksi navodi sledeće: „tačno je da su italijanske lire prestale da važe kao redovno sredstvo plaćanja u vreme kada je izvršeno krivično delo, ali s obzirom da su se italijanske lire i dalje mogle menjati za druge valute poput evra i dolara, znači da je reč o novcu koji ima određenu vrednost i koji se kao i svaka druga roba nalazi na tržištu“ (AS u Beogradu Kž. I 4145/13). Ima mišljenja da ovoj inkriminaciji takođe, odgovara i stav da objekt radnje može biti i novac koji tek treba da se stavi u opticaj (Stojanović, 2018: 776). Po prirodi stvari, krivično delo ne bi postojalo u slučaju pravljenja i stavljanja u opticaj nekog izmišljenog novca ili novca neke izmišljene zemlje (Bačić, 1992: 246). Za postojanje krivičnog dela nije relevantan broj napravljenih, odnosno preinačenih novčanica ili kovanica (Živanović, 1923: 283).

Lakši oblik krivičnog dela postoji kada neko pribavlja lažan novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi ili kada lažan novac stavlja u opticaj.

Prva radnja izvršenja – pribavljanje lažnog novca podrazumeva dolaženje u posed lažnog novca. Smatra se da krivično delo ne pretpostavlja isključivo faktičko raspolaganje lažnim novcem, tako da ono postoji i onda kada je lažan novac naručen (Schönke, Schröder, 2001: 1303). Za postojanje krivičnog dela nije bitno na koji način je lažan novac pribavljen (VSS Kž. I 350/07). To može biti kupovina (po pravilu, po

nižoj ceni od naznačene nominalne vrednosti), zamena, krađa i drugo. Pribavljanje lažnog novca mora biti u nameri njegovog stavljanja u opticaj (VSS Kž. 1519/03). Nemačka sudska praksa zauzima stanovište da namera stavljanja u promet lažnog novca postoji i onda kada lažan novac pribavlja kolekcionar budući da u svakom trenutku ima mogućnost da lažan novac stavi u promet kao da je pravi (BGH 255, JR 76, 294) (Schönke, Schröder, 2001: 1303).

Iako je u zakonskom tekstu upotrebljen trajni glagol „pribavlja“, krivično delo je dovršeno ukoliko je, uz postojanje odgovarajuće namere, preduzeta bar jedna delatnost koja ima značaj radnje izvršenja (VSS Kž.I 1168/92). Za postojanje krivičnog dela nije neophodno da je lažan novac stavljen u opticaj, već je dovoljno da je takav novac pribavljen u nameri stavljanja u opticaj (VSS Kž.I 350/07). Shodno tome, Vrhovni sud Srbije zauzima sledeća stanovišta: „ne mogu se prihvatiti navodi branioca da nema krivičnog dela iz razloga što nije dokazana namera okrivljenih da falsifikovani novac stave u opticaj, s obzirom na to da je prvookrivljeni pribavio lažan novac, i to kolor reprodukcije novčanica u apoenima od 100 i 50 evra u ukupnom iznosu od 19.050 evra, a potom ih dao drugookrivljenom koji ih je, u skladu sa dogovorom, čuvao skrivene u starom neispravnom televizoru koji se nalazi u prostoriji koja služi kao ostava. Zaključak suda jeste da je između okrivljenih postojao dogovor i da je postojala namera oba okrivljena da falsifikovani novac stave u opticaj, na šta pre svega ukazuje mesto gde su falsifikovane novčanice držane, odnosno sakrivene“ (Kž. 1868/04) i „isključena je mogućnost primene instituta dobrovoljnog odustanka u slučaju kada je okrivljeni nakon pribavljanja lažnog novca odustao od njegovog stavljanja u opticaj jer je krivično delo dovršeno samim pribavljanjem lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi“ (Kž. 686/00).

Smatra se da pokušaj krivičnog dela postoji kada su preduzete delatnosti upravljene na pribavljanje lažnog novca, ali učinilac nije uspeo da takav novac pribavi (Lazarević, 2006: 615).

Druga radnja izvršenja – stavljanje lažnog novca u opticaj podrazumeva različite delatnosti čijim preduzimanjem lažan novac cirkuliše u prometu kao da je pravi (VSS Kž. 2461/05). Krivično delo je dovršeno stavljanjem lažnog novca u opticaj (SS Kps. 18/94). Lažan novac je stavljen u opticaj kada je upotrebljen na bilo koji podoban način. U sudskoj praksi se navodi da se to po pravilu ostvaruje njegovom predajom drugom licu (VSS Kz. 350/07). Do toga najčešće dolazi prilikom plaćanja roba ili usluga lažnim novcem ili njegovom konverzijom u drugu valutu. Krivično delo takođe, postoji i kada je lažan novac dat kao poklon ili donacija (Antonolisei, 2008: 87). U italijanskoj literaturi zastupljeno je gledište da postojanje krivičnog dela implicira prihvatanje lažnog novca od strane drugog lica (Antonolisei, 2008: 87). Međutim, to ne znači da je za dovršeno krivično delo potrebno trajno, odnosno „definitivno“ prihvatanje lažnog novca od strane drugog lica. Shodno tome, naša sudska praksa zauzima sledeće stavove: „okrivljena je lažan novac stavila u opticaj i time je krivično delo dovršeno u slučaju kada je svedoku koji je na ulici menjao devize dala novčanicu od 50 evra da bi joj zamenio za dinare i pošto je svedok kome je novčanica bila sumnjiva pozvao policiju, okrivljena je iz njegove ruke uzela novčanicu i počela da beži“ (OS u Beogradu Kž. 3299/03) i „krivično delo je dovršeno bez obzira na to što je oštećeni primio novčanicu pod uslovom da će proveriti njenu ispravnost, a zatim je vratio kada je utvrdio da je lažna“ (OS u Beogradu Kž. 1795/01). U nemačkoj doktrini is-

tiče se da je za postojanje krivičnog dela dovoljno da lažan novac „bude dostupan drugom licu“, npr. sakriven na određenom mestu (Schönke, Schröder, 2001: 1303). U italijanskoj teoriji postoji stav da stavljanje u promet lažnog novca podrazumeva i njegovo ubacivanje u automat za samoposluživanje (Antonolisei, 2008: 87).

Pod pojmom lažnog novca u oba slučaja treba shvatiti i preinačeni novac.

Ukoliko jedno lice najpre pribavi lažan novac, a potom ga stavi u opticaj, treba prihvatiti stav da postoji prividni sticaj primenom principa supsidijariteta i da je reč samo o krivičnom delu stavljanja lažnog novca u opticaj (Stojanović, Delić, 2018: 173; Derenčinović, 2013: 219). Međutim, u sudskoj praksi postoji nešto drugačije mišljenje prema kome je „radnja pribavljanja u nameri stavljanja u opticaj konsumirana kasnijim stavljanjem lažnog novca u opticaj“ (VSS Kž. 576/03 i Kž.I 350/07).

Stavljanje lažnog novca u opticaj po pravilu se vrši od strane lica koje nije učestvovalo u njegovom pravljenju, odnosno preinačenju ili njegovom pribavljanju, npr. „kada supruga okrivljenog koji je pribavljao lažni novac u nameri da ga stavi u opticaj kao pravi, takav novac stavi u opticaj“ (VSS Kž. 781/99) i „kada je prvookrivljeni nabavljao lažan novac koji je davao drugookrivljenoj, a ona je za taj novac kupovala robu u prodavnicama do kojih je dovezio prvookrivljeni“ (VSS Kž. 1890/05).

Kada stavljanje lažnog novca u opticaj izvrši lice koje je novac prethodno napravilo, odnosno preinačilo, treba uzeti da postoji samo osnovni oblik krivičnog dela za koji je predviđena teža kazna. To znači da za stavljanje u promet lažnog novca može da odgovara samo lice koje nije napravilo, odnosno preinačilo lažan novac (Stojanović, 2018: 775).

U sudskoj praksi se naglašava da je relevantni oblik krivice direktni umišljaj koji, pored ostalih obeležja, treba da obuhvati i svest o tome da je u pitanju lažan novac ili preinačeni novac (SS Kps. 18/94). Prema stavu nemačke sudske prakse, u slučaju pribavljanja lažnog novca u odnosu na okolnost da je u pitanju lažan novac može biti dovoljno i postojanje eventualnog umišljaja (BGH 2 116) (Schönke, Schröder, 2001: 1303).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako napravljen, preinačen, stavljen u promet ili pribavljen lažan novac u iznosu koji prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, odnosno odgovarajući iznos u stranom novcu. Kvalifikatornu okolnost, koja mora biti obuhvaćena umišljajem učinioaca, predstavlja iznos novca koji ima značaj objekta radnje krivičnog dela. Kako se u sudskoj praksi naglašava, „kvalifikatorna okolnost za teži oblik krivičnog dela falsifikovanja novca nije imovinska korist koju okrivljeni ostvaruje, već ukupna nominalna vrednost lažnog novca koji se pribavlja, odnosno pravi, preinačava ili stavlja u promet“ (AS u Beogradu Kž.1 12/11). Krivično delo je dovršeno kada je napravljen lažan novac ili preinačen pravi novac ili pribavljen lažan ili preinačen novac u nameri stavljanja u promet ili kada je stavljen u promet lažan ili preinačen novac u odgovarajućem, zakonom predviđenom iznosu.

Osim težeg, predviđena su i dva privilegovana oblika krivičnog dela. Prvi privilegovani oblik postoji kada neko primi lažan novac kao pravi, pa saznajući da je lažan, taj novac stavi u opticaj. Drugi privilegovani oblik postoji kada neko zna da je načinjen lažan novac ili zna da je lažan novac stavljen u opticaj, pa to ne prijavi.

Prvi privilegovani oblik krivičnog dela pretpostavlja da lice primi lažan novac verujući da je novac pravi, a nakon (naknadnog) saznanja da je u pitanju lažan novac, taj novac stavlja u opticaj kao da je pravi. Do ovakvog postupanja najčešće dolazi iz praktičnih

razloga, da bi se izbegla šteta. Primiti lažan novac kao da je pravi pretpostavlja da se do lažnog novca došlo na način koji je uobičajen u redovnoj upotrebi novca, npr. pri kupovini ili razmeni. Krivično delo je dovršeno stavljanjem lažnog novca u opticaj na bilo koji podoban način. Krivica učinioca pretpostavlja umišljaj. Prilikom prijema novca kod učinioca ne postoji svest o tome da je u pitanju lažan novac međutim, prilikom stavljanja novca u opticaj umišljaj učinioca mora obuhvatiti i svest o tome da je reč o lažnom novcu. Kako se ističe, „sama sumnja o mogućnosti da je primenjeni novac neistinit, nije dovoljna sumnja, ali je dovoljan „*dolus eventualis*“ (Dolenc, 1930: 312). Ukoliko je učinilac u trenutku primanja lažnog novca bio svestan (znao) da je u pitanju lažan novac i kasnije taj novac stavio u opticaj, neće postojati ovaj oblik krivičnog dela nego stavljanje lažnog novca u opticaj.

Drugi privilegovani oblik krivičnog dela predstavlja poseban oblik krivičnog dela neprijavlivanja krivičnog dela (ili učinioca) koje je predviđeno u glavi krivičnih dela protiv pravosuđa (član 332. KZ). Radnja izvršenja je nečinjenje, tj. propuštanje dužnosti da se prijavi da je načinjen lažan novac ili da je lažan novac stavljen u opticaj. U pitanju je opšte pravo krivično delo nečinjenja. Učinilac ne odgovara zato što nije činio, već zato što je propustio određeno činjenje, što je zakonodavac predvideo kao krivično delo. Nevrednost krivičnog dela iscrpljuje se u zanemarivanju norme koja naređuje određeno činjenje (Vuković, 2012: 116-117). Krivično delo, primera radi, postoji „kada je drugookrivljeni znao da je prvookrivljeni stavio lažan novac u opticaj, a to nije prijavio iako je iz automobila u kome je dovezao prvookrivljenog posmatrao kako je on u buticima kupljenu robu plaćao falsifikovanim novčanicama, pri čemu mu je i sam prvookrivljeni prethodno rekao da poseduje falsifikovane dolare“ (OS u Beogradu Kž. 432/94), „kada je okrivljeni od nepoznatog lica po veoma povoljnom kursu kupio tri novčanice od po 1.000 austrijskih šilinga i kada je mesec dana nakon toga prilikom pokušaja zamene tih novčanica za nemačke marke saznao da se radi o falsifikovanim novčanicama to nije prijavio nadležnim organima“ (OS u Beogradu Kž. 520/94), i „kada okrivljeni nakon kupovine novčanica stranog novca konstatuje da je novac lažan, a to ne prijavi“ (OS u Beogradu Kž. 520/94). Kao i u drugim slučajevima, izvršilac krivičnog dela može biti svako lice, a s tim u vezi se u sudskoj praksi navodi sledeće, „na okrivljenu se ne mogu primeniti zakonske odredbe o oslobođenju od dužnosti prijavljivanja učinioca krivičnog dela u slučaju kada je znala da je njen suprug pribavio lažni novac koji je ona stavila u opticaj iz razloga što se takve odredbe o privilegovanju odnose na drugu vrstu krivičnih dela“ (VSS Kž. 781/99). Naime, reč je o ličnom osnovu isključenja kažnjivosti koji predstavlja dodatnu okolnost koja utiče na nekažnjavanje određenih lica (nema krivičnog dela /član 112. stav 29. KZ/) i primenjuje se samo kod onih krivičnih dela kod kojih je predviđen kao deo njihovog zakonskog opisa, a to su krivično delo neprijavlivanje pripremanja krivičnog dela (član 331. stav 3. KZ) i krivično delo neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca (član 332. stav 4. KZ) koja spadaju u glavu krivičnih dela protiv pravosuđa.

Iako ima mišljenja da kod privilegovanog oblika ovog krivičnog dela ne treba isključiti mogućnost primene instituta delo malog značaja (član 18. KZ) (Stojanović, 2018: 776), treba uzeti da to ne bi bilo opravdano s obzirom na prirodu i značaj objekta zaštite koji je u pitanju.

Krivično delo falsifikovanje novca može se javiti i kao vid organizovanog kriminaliteta kao na primer, u slučaju kada je okrivljeni organizovao kriminalnu grupu od pet lica koja je imala za cilj da radi sticanja dobiti u dužem vremenskom periodu, po unapred određenim zadacima vrši krivična dela falsifikovanja novca (VSS Kž. Ok. 6/06).

Na kraju treba reći još i to da ako je krivično delo falsifikovanje novca učinjeno u inostranstvu, a u pitanju je domaći novac koji je u opticaju, u skladu sa relanim principom u obzir dolazi primena krivičnog zakonodavstva Srbije (član 7. KZ).

Falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242. KZ) - Iako primarni objekt zaštite krivičnog dela falsifikovanje hartija od vrednosti jeste imovina, odnosno imovinsko pravo koje je sadržano u hartiji od vrednosti, ovo krivično delo svrstano je u glavu krivičnih dela protiv privrede zbog njegove sličnosti sa krivičnim delom falsifikovanje novca i zbog značaja koji hartije od vrednosti imaju za privredni sistem zemlje.

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažne hartije od vrednosti ili preinači prave hartije od vrednosti u nameri da ih upotrebi kao prave ili da ih drugom da na upotrebu ili ko takve lažne hartije upotrebi kao prave ili ih u toj nameri pribavi.

Radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela je alternativno propisana i može se ostvariti na neki od sledećih načina: pravljenjem lažnih hartija od vrednosti, preinačenjem pravih hartija od vrednosti, davanjem drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti, upotrebom lažnih hartija od vrednosti kao pravih i pribavljanjem lažnih hartija od vrednosti.

Delatnosti koje imaju karakter radnje izvršenja, a koje su definisane kao „pravljenje“, „preinačenje“, „upotreba“ i „pribavljanje“ treba shvatiti na isti način kao kod krivičnog dela falsifikovanje novca (član 241. KZ). Davanje drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti podrazumeva dve situacije. Prvu – kada jedno lice koje je napravilo lažne hartije od vrednosti ili preinačilo prave hartije od vrednosti te hartije od vrednosti neposredno ustupa ili stavlja na raspolaganje drugom licu sa ciljem da ih to lice upotrebi i drugu situaciju – kada jedno lice koje nije učestvovalo u pravljenju odnosno perinačavanju hartija od vrednosti te hartije ustupa ili stavlja na raspolaganje drugom licu sa ciljem da ih to lice upotrebi. Za postojanje krivičnog dela nije značajno da li je došlo do upotrebe lažnih ili preinačenih hartija od vrednosti od strane lica kome su date (Delić, 2016a: 106-109).⁷

Objekt radnje jesu hartije od vrednosti. Dato obeležje bića ovom krivičnom delu daje blanketni karakter i pretpostavlja primenu odgovarajućih propisa sadržanih u većem broju

⁷ Kada predviđa nameru kao subjektivno obeležje bića krivičnog dela zakonodavac kod najvećeg broja krivičnih dela koristi termin „*u nameru*“. Međutim, kod nekih krivičnih dela zakonodavac nameru ne određuje pojmovno, već sadržinski tj. navodeći da se delatnosti koje imaju značaj radnje izvršenja preduzimaju „*u cilju*“ (krivično delo trgovine ljudima /član 388. stav 1. KZ/. Ima i krivičnih dela kod kojih je zakonodavac nameru propisao koristeći termin „*radi*“ nečeg (krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga /član 246, stav 1. KZ/) ili da učinilac „*ide za tim*“ (krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost /član 244, stav 3. KZ/). Takođe, pojedina krivična dela postoje ukoliko je neka od alternativno predviđenih radnji izvršenja preduzeta „*da bi*“ izvršilac ostvario određeno činjenje ili nečinjenje (krivično delo primanje mita /član 367. KZ/). Kod krivičnih dela falsifikovanje hartija od vrednosti (član 242, stav 1. KZ) i falsifikovanje znakova za vrednost (član 244, stav 1. KZ) radnja izvršenja postoji u slučaju kada učinilac lažne ili preinačene predmete koji imaju značaj objekta radnje da drugom „*na*“ upotrebu, a što se može izjednačiti sa izrazima: da drugom „*u cilju*“ upotrebe; da drugom „*radi*“ upotrebe ili da drugom „*da bi*“ upotrebio.

zakona: Zakonu o obligacionim odnosima („Službeni list SFRJ“, br. 29/78“Službeni list SRJ“, br. 31/93), Zakonu o privrednim društvima („Službeni list RS“, br. 125/04), Zakonu o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata („Službeni glasnik RS“, br. 55/04), Zakonu o investicionim fondovima („Službeni glasnik RS“, br. 46/06), Zakonu o tržištu kapitala („Službeni glasnik RS“, br. 31/11 i 112/15) i dr.

Prema opšteprihvaćenom shvatanju, hartija od vrednosti (vrednosni papir) jeste isprava koja se, sa jedne strane, prenosi pravnim poslovima u prometu kao i sve druge pokretne stvari, a sa druge strane u sebi sadrži imovinsko pravo, koje prema njenom izdavaocu (dužniku) može da ostvari samo njen zakoniti primalac (poverilac). Kod hartije od vrednosti (tradicionalno) postoje dva subjektivna prava, od kojih je jedno pravo na hartiji, a drugo pravo iz hartije. Pravo na hartiji je stvarno pravo (npr. svojina) na komadu papira, kao telesnoj stvari, od čega se hartija od vrednosti sastoji i na osnovu ovog prava imalac njom raspolaže kao i svakom drugom telesnom pokretnom stvari. Raspolaganje može da bude pravno (da je prodaja) ili faktičko (da je pocepa). Pravo iz hartije je pravo koje je sadržano u hartiji i koje je razlog nastanka i postojanja hartije, koje joj daje posebnu vrednost. Dato pravo mora biti imovinske prirode što znači da se može novčano izraziti. Ima više podela hartija od vrednosti zavisno od kriterijuma koji leži u osnovi svake podele (hartije na ime, po naredbi i na donosioca; stvarnopravne, obligacionopravne i hartije s pravom učešće; javne i privatne hartije; vrednosnice sa nepromenljivim i promenljivim prihodom; domaće i strane vrednosnice; kratkoročne i dugoročne vrednosnice i novčane i robne hartije). Jedna od podela je na pojedinačne i serijske hartije od vrednosti tzv. vrednosnice. Pojedinačne hartije od vrednosti imaju sledeće osobine: formalnost, imovinskopravnu prirodu, inkorporiranost i prenosivost, a tu primera radi, spadaju: konosman, skladišnica, menica, ček. Serijske hartije od vrednosti izdaju se u većem broju primeraka ujednačenih osobina istovremeno različitim sticaocima radi prikupljanja kapitala za ulaganje u privredne i finansijske poduhvate izdavaoca. Serijske hartije kao posebna vrsta stvari imaju sledeće osobine: to su pokretne stvari, to su telesne stvari, to su generične stvari, to su plodonosne stvari, to su nenovčane stvari i to su stvari u prometu. Tipične vrste serijskih hartija u Srbiji su: akcije, obveznice, zapisi, varanti i depozitne potvrde. Za razliku od pojedinačnih hartija koje su ostale „papirne“, odnosno koje imaju svoj materijalni oblik, serijske hartije su „dematerijalizovane“. Njihovo štampanje je zabranjeno i one se ispoljavaju u vidu elektronskih zapisa na računima svojih imalaca kod ovlašćenih banaka u Centralnom registru hartija od vrednosti. Prenose se sa jednog računa na drugi – sa računa prenosioca na račun sticaoca, po nalogu koji daje prenosilac trgovcu koji mu vodi račun. Prenos se tehnički obavlja ispisom u nalogu označenog broja serijskih hartija sa računa prenosioca (smanjivanje salda) i njegovim upisom na račun pribavioca (uvećanje salda). To znači da imaoci serijskih hartija imaju svojinu na račun, ali ne na hartijama, jer elektronske zapise ne mogu da imaju u državini. Jednom rečju, njihovi imaoci nemaju pravo na hartiji nego samo pravo iz hartije (npr. pravo na dividendu). Pošto serijskih hartija više nema u papirnom obliku smatra se da je jezički ispravnije da se zovu vrednosnice, kao isprave koje u sebi nose vrednost (imovinsko pravo) (Jovanović, 2009: 421-434).

Kada su u pitanju pojedinačne hartije od vrednosti koje imaju svoj „papirni oblik“ nesporno je da se one mogu javiti kao objekt radnje ovog krivičnog dela nezavisno od prirode delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja – pravljenje, preinačenje, davanje drugom na upotrebu, upotreba ili pribaljanje. No, ovde nije suviše naglasiti i to da se kao objekt radnje ovog krivičnog dela ne mogu javiti menica i ček jer su obuhvaćeni inkriminacijom krivičnog dela falsifikovanje isprave (član 355, stav 2. KZ) (Delić, 2013: 137-140).⁸ Kada je reč o serijskim hartijama od vrednosti koje se ispoljavaju u vidu elektronskih zapisa tzv. vrednosnicama treba imati u vidu da one s obzirom na svoju specifičnu prirodu isključuju mogućnost preduzimanja pojedinih oblika radnje izvršenja. Ovde su naime, od značaja dve okolnosti. Prva je što se računari ovih hartija od vrednosti ne „vode“ ručno u knjigama već elektronski putem računara koji omogućavaju da se podaci o računima hartija, njihovim izdavaocima i imaocima beleže i očitavaju na ekranu, na osnovu elektronskih zapisa (otisaka) na plastičnim ili metalnim pločicama (diskovima) u njihovom hardveru, a da bi se sprečile zloupotrebe i obezbedilo poverenje ulagača, dati podaci moraju biti povezani u jedinstveni računarski sistem Centralnog registra hartija od vrednosti i stalno dostupni zainteresovanim licima (izdavaocu, imaocu vrednosnice i organu zvaničnog nadzora) radi provere. Iz ovoga proizlazi i druga značajna okolnost, a to je da bi izvršenje krivičnog dela praktično bilo moguće jedino u vidu pravljenja lažne ili preinačenja prave hartije od vrednosti, a što pretpostavlja određene „hakerske“ veštine izvršioca i ovo krivično delo u datom slučaju „približava“ inkriminaciji računarske prevare (član 301. KZ) koja postoji kada neko unese netačan podatak, propusti unošenje tačnog podatka ili na drugi način prikrije ili lažno prikaže podatak i time utiče na rezultat elektronske obrade i prenosa podataka u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist i time drugom prouzrokuje štetu (stav 1). No, uprkos tome, opravdano je uzeti da priroda objekta radnje govori u prilog zaključku da je ovde reč o krivičnom delu falsifikovanja hartija od vrednosti (Stojanović, 2018: 778).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako ukupan iznos na koji glase falsifikovane hartije od vrednosti prelazi milion i pet stotina hiljada dinara. Dati iznos mora biti obuhvaćen umišljajem učinioca, direktnim ili eventualnim.

Lakši oblik krivičnog dela čini ko lažne hartije od vrednosti koje je primio kao prave, pa saznajući da su lažne, stavi u promet.

U vezi predviđenog obaveznog izricanja mere bezbednosti oduzimanja predmeta ovde treba reći da se u odnosu na hartije od vrednosti koje se javljaju u svom materijalnom, papirnom obliku data mera primenjuje na uobičajeni način, a ako se radi o hartijama od vrednosti koje se javljaju u obliku elektronskog zapisa tzv. vrednosnicama tada dolazi do njihovog brisanja u Centralnom registru hartija od vrednosti.

Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica (član 243. KZ) – Izraz platna kartica označava bezgotovinski platni instrument koji korisniku omogućava korišćenje ban-

⁸ Npr. „kada je okrivljeni napravio lažni ček u nameri da ga upotrebi kao pravi tako što je ček strane banke obradio na računaru i odštampao izgled čeka na paus papiru, a zatim sačinio matricu i u štampariji odštampao blanko čekove“ (VSS Kž. 612/96) i „kada okrivljeni na blanko čekove, u nameri da ih upotrebi kao prave, unese neistinite podatke potrebne za njegovu formalnu vrednost, kao što su: mesto, datum izdavanja, naplaćeni iznos, naziv korisnika i potpis drugog lica kao vlasnika i tako prikaže da je potpisanom licu čekove izdala označena banka“ (OS u Beogradu Kž. 859/86).

karskih usluga u vidu podizanja gotovog novca i plaćanja roba i usluga. Platne kartice uživaju krivičnoppravnu zaštitu iz razloga što su kao vid bezgotovinskog platnog prometa za funkcionisanje monetarnog sistema po svom značaju potpuno izjednačene sa novcem (Vuković, Radović, 2014: 68-84, Stojanović, 2016: 34).⁹

Blanketna priroda ovog krivičnog dela upućuje na primenu odgovarajućih propisa sadržanih u sledećim zakonima: Zakonu o platnom prometu („Službeni list SFRJ“, br. 3/02 i 5/03 i „Službeni glasnik RS“, br. 43/04, 62/06, 31/11 i 139/14 – dr. zakon), Zakonu o deviznom poslovanju („Službeni glasnik RS“, br. 62/06, 31/11, 119/12, 139/14 i 30/18) i Zakonu o bankama („Službeni glasnik RS“, br. 07/05, 91/10 i 14/15).

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažnu platnu karticu ili ko preinači platnu karticu u nameri da je upotrebi kao pravu ili ko takvu lažnu karticu upotrebi kao pravu.

Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se u: pravljenju lažne platne kartice, preinačenju prave platne kartice ili upotrebi lažne ili preinačene platne kartice.

Budući da se platne kartice od ostalih platnih instrumenata jasno razlikuju po svojoj formi – napravljene su od plastike, njihovo pravljenje kao radnja izvršenja krivičnog dela podrazumeva odgovarajuću izradu od plastificiranog papira (plastična karta, standardizovanih dimenzija, sa ugrađenom magnetnom trakom i/ili čipom) kao i unošenje posebnih sigurnosnih elemenata tzv. personalizaciju kartice (Radović, 2016: 473).

Preinačenje je prepravljanje prave platne kartice tj. odgovarajuća izmena njenih personalizovanih sigurnosnih elemenata koji mogu biti vidljivi i ispisani na licu i poledini kartice (ime, prezime i dr., svojeručni potpis i kontrolni broj) i nevidljivi, sadržani u magnetnoj traci, odnosno čipu (informacije o korisniku, kartici, izdavaocu i dr.) (Radović, 2016: 474). Da bi postojao ovaj oblik radnje izvršenja mora se prepravljati važeća platna kartica. Ukoliko bi se u konkretnom slučaju prepravljala nevažeća, npr. istekla platna kartica, radilo bi se o pravljenju lažne platne kartice.

Upotreba je korišćenje lažne ili preinačene platne kartice prilikom plaćanja roba ili usluga ili podizanje gotovog novca. Platne kartice načelno mogu da se koriste na tri načina: a) telesno, fizički, prezentacijom same kartice, uz eventualni potpis – za plaćanje isporučiocima roba i usluga koji ne raspolažu odgovarajućom informatičkom opremom za očitavanje elektronski pohranjenih podataka, b) informatički, (elektronski) – elektronsko očitavanje podataka sa magnetne trake ili čipa npr. na elektronskoj kasi ili bankomatu i v) u vidu transakcije „bez prisustva kartice“ – saopštavanje personalizovanih sigurnosnih podataka putem interneta (Radović, 2016: 494-495). Iako u zakonskom tekstu nije precizirano, treba uzeti da upotreba lažne ili preinačene kartice

⁹ Do donošenja ZID KZ iz 2016. godine u glavi krivičnih dela protiv privrede bilo je predviđeno i krivično delo izdavanje čeka i korišćenje platnih kartica bez pokrića (ex član 228. KZ). U teoriji je ukazivano na dileme koje su postojale u vezi tumačenja pojedinih obeležja bića ovog krivičnog dela (radnje izvršenja definisane kao „korišćenje“, nepostojanja pokrića, odnosno neobezbeđivanja pokrića u ugovorenom roku kao objektivnog obeležje bića i pribavljanja protivpravne imovinske koristi kao posledice krivičnog dela) i isticano je da korišćenje platne kartice bez pokrića zaslužuje da bude inkriminisano samo kada na osnovu upotrebe kartice izdavalac stiče samostalnu obavezu plaćanja prema trećem licu izvan ugovora sa imaoem kartice – tzv. trostrani odnos, dok inkriminisanje upotrebe debitnih kartica na prodajnim mestima i bankomatima nema svoje kriminalnopolitičko opravdanje – tzv. dvostrani odnos. Ima i mišljenja da bankama stoji na raspolaganju tehnički i organizacioni mehanizmi kojima se može onemogućiti korišćenje debitnih i kreditnih kartica bez pokrića i da iz tog razloga krivičnoppravna zaštita ovde nije nužna.

u kontekstu ovog krivičnog dela podrazumeva sve moguće načine njenog korišćenja – fizičku prezentaciju, elektronsko očitavanje personalizovanih sigurnosnih elemenata kao i njihovo online saopštavanje. Upotrebu lažne ili preinačene platne kartice može izvršiti lice koje ju je napravilo, odnosno preinačilo, kao i neko drugo lice.

Krivično delo je dovršeno okončanjem delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja – pravljenjem lažne platne kartice i preinačenjem prave platne kartice uz postojanje odgovarajuće namere ili upotrebom lažne ili preinačene platne kartice. Upotreba lažne ili preinačene platne kartice kao radnja osnovnog oblika krivičnog dela isključuje pribavljanje protivpravne imovinske koristi. To znači da ovaj oblik postoji ukoliko je upotreba lažne ili preinačene kartice bila neuspešna u smislu da nije došlo do „skidanja“ novca sa računa vlasnika kartice.

Objekt radnje jeste platna kartica kao instrument bezgotovinskog plaćanja. U bankarskoj praksi su se razvile mnogobrojne vrste platnih kartica koje se mogu podeliti po različitim kriterijumima (prema formi: obične i tzv. pametne i prema mestu korišćenja: na prodajnom mestu, na bankomatu i na daljinu). U zavisnosti od načina obezbeđenja pokrića u banci za plaćanje putem kartice postoje: debitne, kreditne (univerzalne i posebne) i unapred plaćene kartice (elektronski novac). Date kartice se po pravilu, ne razlikuju po svom spoljašnjem izgledu, karakteristikama, već po ugovorenom odnosu između banke i imaooca kartice sa pokrićem. Debitne kartice izdaju samo banke, a kreditne kartice pored banaka, mogu da izdaju i druge finansijske organizacije (Radović, 2016: 476-477). U doktrini je prihvaćen stav da objekt radnje ovog krivičnog dela mogu biti debitne i kreditne kartice (Stojanović, 2018: 780). Uglavnom se ne navodi da li u obzir dolaze samo univerzalne ili i posebne kreditne kartice. Treba uzeti kao ispravan stav da je ovde opravdano pojam platne kartice ekstenzivno tumačiti i njime osim debitnih i kreditnih kartica obuhvatiti i unapred plaćene kartice (elektronski novac) (Radović, 2016: 582). Najzad, iako se u zakonskom tekstu u slučaju upotrebe kao objekt radnje navodi samo lažna platna kartica, kriminalnopolitički je osnovano da se pod ovaj pojam podvede i preinačena platna kartica.

Teži oblik krivičnog dela postoji ukoliko je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu manjem od milion i pet stotina hiljada dinara. Ukoliko je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu preko milion i pet stotina hiljada dinara postojaće najteži oblik ovog krivičnog dela. Radnja izvršenja težeg i najtežeg oblika krivičnog dela je upotreba lažne ili preinačene platne kartice. U obzir dolazi bilo koji način „uspele“ upotrebe lažne ili preinačene platne kartice, odnosno upotrebe kojom je učinilac podigao novac sa bankomata ili na odgovarajući način izvršio plaćanje roba ili usluga i tako pribavio protivpravnu imovinsku korist – u iznosu manjem od milion i pet stotina hiljada dinara ili iznosu koji prelazi milion i pet stotina hiljada dinara. Budući da predstavlja kvalifikatornu okolnost, iznos pribavljene protivpravne imovinske koristi treba da bude obuhvaćen umišljajem učinioca, direktnim ili eventualnim. Shodno zakonskom tekstu, pribavljena imovinska korist mora biti protivpravna. Protivpravnost kao obeležje bića krivičnog dela javlja se u vidu kvalifikativa koji opredeljuje pribavljenu imovinsku korist koja ima značaj kvalifikatorne okolnosti. Budući da je radnja izvršenja kojom je imovinska korist pribavljena protivpravna jer

je u zakonu predviđena kao radnja izvršenja ovog krivičnog dela, nije bilo potrebe da se u samoj normi posebno naglašava da u pitanju mora biti protivpravna imovinska korist. Naime, ne postoji mogućnost da se preduzimanjem protivpravne radnje pribavi imovinska korist koja je pravno osnovana, dozvoljena (Delić, 2017: 53-59).

Kao poseban oblik krivičnog dela predviđena je neovlašćena upotreba tuđe platne kartice ili neovlašćena upotreba poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu.

Da bi postojalo krivično delo delatnosti koje predstavljaju radnju izvršenja tj. upotreba tuđe platne kartice ili upotreba poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu moraju biti preduzete od strane lica koje nije za to ovlašćeno – protivpravnost je obeležje bića ovog krivičnog dela. Objekt radnje je tuđa platna kartica ili su to poverljivi podaci koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu. Dakle, ovde nije reč o lažnoj ili preinačenoj platnoj kartici već o zloupotrebi tuđe prave platne kartice, odnosno zloupotrebi poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tuđu pravu karticu u platnom prometu.

Prvi način izvršenja ovog oblika krivičnog dela jeste upotreba tuđe platne kartice. Za postojanje krivičnog dela nije od značaja na koji način je učinilac došao do tuđe platne kartice (Janković, 2011: 181).¹⁰ To može biti uz saglasnost njenog vlasnika, kao na primer, „kada oštećena preda okrivljenom svoju platnu karticu sa nalogom da na njen tekući račun uplaćuje rate kredita koji mu je oštećena podigla, a okrivljeni platnu karticu iskoristi tako što je za sebe podizao novac sa tekućeg računa oštećene“ (AS u Kragujevcu Kž. 773/12). Takođe, tuđa platna kartica se može naći u državini učinioca kao rezultat prethodno učinjenog krivičnog dela, najčešće krivičnog dela krađe (prethodno nekažnjivo delo), kao recimo, „kada je okrivljeni od svog cimera oduzeo platnu karticu i papir na kojem je bio upisan PIN, nakon čega je na bankomatu podigao novac“ (OS u Beogradu Kž. 709/09). Učinilac do tuđe platne kartice može doći i slučajno, npr. kada pronađe izgublenu platnu karticu drugog lica. Najzad, prema stavu sudske prakse, moguće je i da je učinilac „do platne kartice došao na samo njemu poznat način i da tokom prvostepenog postupka nije pouzdano utvrđeno kako je došao u posed ove kartice, ali to ne utiče na postojanje krivičnog dela“ (AS u Kragujevcu Kž.1 1733/11).

U svim navedenim slučajevima učinilac krivičnog dela tuđu pravu platnu karticu ima u državini i na odgovarajući način je „uspešno“ neovlašćeno upotrebljava. Kada je za upotrebu tuđe platne kartice neophodna njena prezentacija dovoljno je da učinilac ima u posedu datu karticu i da je na odgovarajućem mestu prezentuje. Ukoliko je uz prezentaciju kartice potreban i svojeručni potpis korisnika, tada upotreba kartice podrazumeva i falsifikovanje potpisa. Izuzetak predstavljaju slučajevi u kojima pravi korisnik kartice još uvek nije potpisao karticu na poleđini pa učinilac svojeručno upisuje „potpis korisnika“ na karticu i prilikom njene upotrebe stavlja svoj potpis. Kod kartica za čiju upotrebu se umesto potpisa potrebno ukucati PIN, neophodno je da učinilac na neki način sazna PIN da bi mogao da upotrebi datu karticu (Radović, 2007: 222-223). Krivično delo pretpostavlja da je neovlašćenom upotrebom tuđe platne kartice „skinut“ novac sa računa vlasnika i da je učinilac pribavio protivpravni imovinsku korist.

¹⁰ Otuda se ne bismo složili sa stavom da je za ovaj oblik krivičnog dela neophodno da je tuđa platna kartica nezakonito pribavljena – izvršenjem krivičnog dela krađe.

Za razliku od prvog načina, drugi način izvršenja ovog oblika krivičnog dela ne pretpostavlja da učinilac u fizičkom smislu raspolaže tuđom pravom platnom karticom već da neovlašćeno upotrebi poverljive podatke koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, odnosno da upotrebi personalizovane sigurnosne elemente platne kartice. To bi recimo, bio slučaj neovlašćene upotrebe broja tuđe platne kartice prilikom obavljanja finansijskih transakcija putem interneta, odnosno za *online* kupovinu budući da se tada po prirodi stvari, ne vrši prezentacija kartice, ne stavlja lični potpis, niti ukucava PIN, već se online saopštavaju podaci koji su vidljivo napisani na licu ili poleđini kartice (broj kartice ili kontrolni trocifreni broj). Kao i u prethodnom slučaju i ovde je za postojanje krivičnog dela potrebno da je neovlašćenom upotrebom poverljivih podataka koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu „skinut“ novac sa računa vlasnika i da je učinilac pribavio protivpravni imovinsku korist.

Ukoliko je izvršenjem ovog posebnog oblika krivičnog dela pribavljena protivpravna imovinska korist u iznosu koji ne prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, propisana kazna je ista kao i u slučaju kada je upotrebom lažne ili preinačene kartice pribavljena imovinska korist u iznosu koji ne prelazi milion i pet stotina hiljada dinara, a ukoliko je izvršenjem ovog posebnog oblika krivičnog dela pribavljena imovinska korist koja prelazi iznos od milion i pet stotina hiljada dinara, propisana kazna je ista kao u slučaju kada je upotrebom lažne ili preinačene platne kartice pribavljena protivpravna imovinska u iznosu koji prelazi milion pet stotina hiljada dinara.

Predviđena su i dva lakša oblika krivičnog dela. U pitanju je kriminalnopolitički opravdano inkriminisanje pripremljenih radnji kao samostalnih krivičnih dela.

Prvi lakši oblik krivičnog dela postoji ukoliko se nabavi lažna platna kartica u nameri da se upotrebi kao prava. Radnja izvršenja je nabavljanje lažne platne kartice. Za postojanje krivičnog dela nije od značaja na koji način je učinilac lažnu platnu karticu nabavio. Krivično delo je dovršeno okončanjem delatnosti koja ima značaj radnje izvršenja tj. samim nabavljanjem lažne platne kartice u nameri da se upotrebi kao prava. Treba uzeti da je lažna platna kartica nabavljena onda kada se nalazi u državini učinioca, kada on njome faktički raspolaže. Objekt radnje jeste lažna platna kartica. Pod pojmom lažne platne kartice ovde treba razumeti i preinačenu pravu platnu karticu. Na subjektivnom planu zahtevaju se direktni umišljaj i odgovarajuća namera. Ukoliko je jedno lice najpre nabavilo, a potom i upotrebilo lažnu ili preinačenu platnu karticu, radiće se o prividnom sticaju i postojaće samo osnovni oblik krivičnog dela tj. upotreba lažne ili preinačene platne kartice. Ostaje nejasno zašto nabavljanje lažne ili preinačene platne kartice ne predstavlja način izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela budući je po stepenu društvene opasnosti izjednačeno sa pravljenjem lažne platne kartice i preinačenjem prave platne kartice.

Drugi lakši oblik krivičnog dela postoji kada se pribavljaju podaci u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Radnja izvršenja sastoji se u pribavljanju tzv. identifikacionih podataka tj. ličnih podataka (ime i prezime) i drugih podataka (broj kartice, broj računa na kojem se nalazi pokriće za raspolaganje putem kartice, kontrolni broj kartice) u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Ovaj oblik krivičnog dela moguće je izvršiti preduzimanjem bilo koje za to podobne delatnosti, npr. telefonskim razgovorom sa vlasnikom platne kartice pri čemu se izvršilac krivičnog dela predstavi

kao bankarski službenik, kopiranjem priznanice o podizanju gotovog novca, korišćenjem elektronskog uređaja koji se postavlja na bankomat, zloupotrebom podataka koji se nalaze na internetu prilikom *online* kupovine ili neovlašćenim pristupom privatnom računaru ili elektronskoj bazi podataka banke tzv. hakovanjem (Urošević, Uljanov, 2010: 19-22). Krivično delo je dovršeno samim pribavljanjem podataka u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice. Subjektivna obeležja bića jesu direktni umišljaj i odgovarajuća namera. Jezičkim tumačenjem dolazi se do zaključka da krivično delo postoji jedino ukoliko su podaci pribavljeni u nameri da se iskoriste za pravljenje lažne platne kartice u fizičkom, materijalnom smislu. Ukoliko bi u konkretnom slučaju bili pribavljeni poverljivi podaci koji jedinstveno uređuju tu karticu u platnom prometu, odnosno personalizovani sigurnosni elementi platne kartice, kao što je npr. broj kartice u nameri da (bez pravljenja lažne kartice u fizičkim, materijalnom smislu) budu iskorišćeni za finansijske transakcije putem interneta tada ne bi postojalo ovo krivično delo već bi, u zavisnosti od toga na koji način su poverljivi podaci pribavljeni, postojalo krivično delo neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka (član 146. KZ) koje se sastoji u pribavljanju podataka o ličnosti koji se prikupljaju, obrađuju i koriste na osnovu zakona ili krivično delo neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302, stav 2. KZ) koje čini onaj ko snimi podatak koji je dobijen kršenjem mera zaštite, neovlašćenim uključivanjem u računar ili računarsku mrežu ili neovlašćenim pristupom elektronskoj obradi podataka (Bajović, 2018: 266-269).¹¹

Ukoliko je primera radi, učinilac pribavljao identifikacione podatke tako što ih je kupovao na odgovarajućim forumima putem interneta, pa uz pomoć računara i mašine za personalizaciju podataka pravio lažne platne kartice koje je kasnije upotrebljavao, postojaće osnovni oblik krivičnog dela, odnosno teži oblik u zavisnosti od toga da li je i u kom iznosu pribavljena protivpravna imovinska korist (AS u Beogradu Kž.1 Po1 14/10).

Moguć je sticaj krivičnog dela falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica sa krivičnim delom teške krađe na naročito drzak način (član 204, stav 1. KZ) kao na primer, „kada je okrivljeni iznenada prišao oštećenju s leđa u večernjim časovima dok je ona prolazila između vozila i istrgnuo joj novčanik iz ruke kada to nije očekivala, u kojem se pored lične dokumentacije nalazilo i više platnih kartica i pobegao, a zatim neovlašćeno upotrebio platnu karticu Poštanske štedionice „Dina kart“ oštećene i na taj način pribavio protivpravnu imovinsku korist u iznosu 22.672,75 dinara“ (AS u Nišu Kž.1 3883/12).

Falsifikovanje znakova za vrednost (član 244. KZ) – Krivično delo falsifikovanja znakova za vrednost je propisano kao samostalno krivično delo donošenjem KZ iz 2006. godine. Do tada je krivičnopravna zaštita znakova za vrednost bila obezbeđena zajedno sa hartijama od vrednosti, tj. istom inkriminacijom. Ovo prvenstveno iz razloga što su oblici radnje izvršenja kod oba krivična dela definisani na isti način.¹²

¹¹ U praksi je poznat i slučaj pribavljanja brojeva platnih kartica, odnosno pravljenja baza podataka o platnim karticama i njihova prodaja preko interneta. To znači da pribavljanje poverljivih podataka nije vršeno radi njihove neovlašćene upotrebe u platnom prometu, već radi njihove prodaje. Takođe je moguće da poverljive podatke prodaje lice koje date podatke nije i pribavilo, već je to učinilo neko drugo lice.

¹² „Uzevši u obzir da je za krivično delo falsifikovanje znakova za vrednost odredbom člana 229. KZ iz 2006. godine propisana teža kazna od kazne koja je za to krivično delo bila predviđena u članu 169. OKZ izreka presude je nerazumljiva jer prvostepeni sud u obrazloženju nije naveo razloge zbog kojih smatra da je u slučaju kada je krivično delo izvršeno početkom 2005. godine, opravdana retroaktivna primena KZ iz 2006. godine“ (AS u Kragujevcu Kž. 2604/10).

Osnovni oblik krivičnog dela čini ko napravi lažne ili preinači prave znakove za vrednost u nameri da ih upotrebi kao prave ili da ih drugom na upotrebu ili ko takve lažne znakove upotrebi kao prave ili ih u toj nameri pribavi.

Radnja izvršenja može se ostvariti na jedan od sledećih načina: pravljenjem lažnih znakova za vrednost, preinačenjem pravih znakova za vrednost, davanjem (ustupanjem) drugom na upotrebu lažnih ili preinačenih znakova za vrednost, upotrebom lažnih znakova za vrednost kao pravih i pribavljanjem lažnih znakova za vrednost. Krivično delo je dovršeno okončanjem bilo koje delatnosti koja ima karakter radnje izvršenja pri čemu je u svim slučajevima, osim upotrebe, neophodno i postojanje odgovarajuće namere koja u konkretnom slučaju ne mora biti i realizovana.¹³

Objekt radnje jesu znaci za vrednost. Pod znacima za vrednost treba razumeti sve premete koji su u propisanoj formi od strane ovlašćenih subjekata napravljeni i izdati na osnovu zakona i koji mogu da posluže kao sredstvo plaćanja određenih finansijskih obaveza, usluga i drugo, a koji ne predstavljaju novac. U suštini, znak za vrednost predstavlja dokaz da je lice koje tim znakom za vrednost raspolaže na osnovu prethodnog činjenja, koje po pravilu podrazumeva određeno novčano davanje, steklo pravo da od izdavaoca tog znaka njegovim prezentiranjem zahteva određenu uslugu. Sam znak za vrednost u sebi nema neposredno inkorporisanu vrednost, već samo označava određenu novčanu vrednost koja se realizuje njegovom upotrebom. Pored sudskih taksenih i poštanskih maraka, to mogu biti koverti za pisma na kojima je utisnuta vrednost poštarine, dopisne karte na kojima je utisnuta vrednost poštarine, blanketi na kojima je utisnuta taksena vrednost i metalni ili plastični žetoni za korišćenje automata i uslužnih aparata. Sudska praksa stoji na stanovištu da znake za vrednost predstavljaju i bonovi za gorivo (OS u Beogradu Kž. 463/09). Takođe prema stavu sudske prakse, znacima za vrednost smatraju su i markice za prevoz gradskim saobraćajem, te krivično delo postoji u slučaju kada je okrivljeni pomoću aparata za fotokopiranje u boji sačinjavao markice da bi potom tzv. zumbanje markica vršio pomoću aparata koji je sam napravio (OS u Beogradu Kž. 792/92). Prisutno je mišljenje da ovde spadaju i kontrolne akcizne markice kojima se obeležavaju određeni proizvodi poput, alkoholnih pića i cigareta. Kako se navodi, iako akcizna markica ne sadrži kao sastavni element i oznaku novčane vrednosti, treba je smatrati znakom za vrednost jer u sebi inkorporiše određenu novčanu vrednost poreza na promet proizvoda koji se njima obeležavaju (Stojanović, 2018: 783). Smatra se nadalje, da i formular menice može biti objekt radnje ovog krivičnog dela (sama menica je hartija od vrednosti) (Stojanović, 2018: 783). Pod znacima za vrednost u smislu člana 112. stav 24. KZ smatraju se i strani znaci za vrednost. U istom smislu se izjašnjava i sudska praksa (AS u Beogradu Kž.1 Po1 22/10). Sporno je da li se znacima za vrednost smatraju i oni koji nisu više u upotrebi, npr. neponištene poštanske marke koje više ne mogu biti upotrebljene za plaćanje poštanskih usluga ali mogu imati filatelističku vrednost. Ispravan je stav da pojam znakova za vrednost treba određivati na isti način kao i kod određivanja pojma novca, što znači da se kao znaci za vrednost ne mogu smatrati oni koji nisu više u upotrebi (Sržentić, 1986: 553). Drugim rečima, krivično delo postoji samo onda kada se prave ili preinačuju oni znaci za vrednost koji su važili u momentu preduzimanja radnje izvršenja, tj. u vreme kada su lažni znaci za

¹³ Vid. fus notu broj 40.

vrednost napravljeni ili preinačeni pravi znaci za vrednost. To što su kasnije dati znaci za vrednost prestali da važe, nije značajano za postojanje ovog krivičnog dela (VSS Kzz. 57/97) (Stojanović, 2018: 784).

Teži oblik krivičnog dela postoji ako ukupna vrednost znakova koji imaju značaj objekta radnje prelazi iznos od milion i pet stotina hiljada dinara, koji mora biti obuhvaćen umišljajem učinioca. Treba reći da je *ratio legis* ove odredbe sporan budući da je s obzirom na pojedinačnu vrednost znakova za vrednost ovaj oblik krivičnog dela je u praksi teško ostvariv.

Privilegovani oblik krivičnog dela čini ko odstranjivanjem žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju ili kojim drugim načinom ide za tim da radi ponovne upotrebe ovim znacima da izgled kao da nisu upotrebljeni ili ko upotrebljene znakove ponovo upotrebi ili proda kao da važe.

Radnja izvršenja se može ostvariti na jedan od sledećih načina: odstranjivanjem žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju, na drugi način preinačenjem upotrebljenih znakova za vrednost tako da im se da izgled kao da nisu upotrebljeni u nameri¹⁴ njihove ponovne upotrebe, ponovnom upotrebom već upotrebljenih znakova za vrednost i prodajom kao važećih prethodno upotrebljenih znakova za vrednost. Radnje izvršenja koje se sastoje u odstranjivanju žiga kojim se znaci za vrednost poništavaju i na drugi način preinačenju upotrebljenih znakova za vrednost tako da im se da izgled kao da nisu upotrebljeni u nameri njihove ponovne upotrebe po svojoj prirodi predstavljaju pravljenje lažnih znakova za vrednost jer se od određenih predmeta koji više nisu znaci za vrednost, budući da su poništeni, stvaraju predmeti koji imaju izgled pravog znaka za vrednost (Atanoković, 1991: 435). Za postojanje krivičnog dela nije od značaja da li se odstranjivanje žiga vrši upotrebom mehaničkih ili hemijskih sredstava ili postupaka, bitno je jedino da primenom datih postupaka već upotrebljeni znak za vrednost dobija izgled neupotrebljenog znaka. Krivično delo je dovršeno okončanjem radnje izvršenja. To znači da za postojanje krivičnog dela nije od značaja da li je dati znak i upotrebljen. Upotreba već upotrebljenih znakova kao radnja izvršenja ovog oblika krivičnog dela podrazumeva da se ponovo upotrebi znak za vrednost kao da ranije nije već bio upotrebljen. U tom slučaju se ne vrši nikakva izmena datog znaka za vrednost kao na primer, u slučaju kada se poništene taksene marke ponovo lepe na dokument. Isto važi i za slučaj kada se upotrebljen znak za vrednost tj. znak za vrednost koji više ne važi, proda kao da važi (Babić, Marković, 2013: 252).

Načelno posmatrano za postojanje krivičnog dela nije relevantno da li je krivično delo učinjeno u odnosu na jedan ili više znakova za vrednost. Bez obzira na broj znakova za vrednost koji je u pitanju postoji jedno krivično delo. Međutim, ako pođemo od prethodno pomenute činjenice da je vrednost pojedinačnih znakova za vrednost veoma mala dolazimo do zaključka da je kod ovog krivičnog dela opravdana primena instituta delo malog značaja (član 18. KZ).

Falsifikovanje znakova, odnosno¹⁵ državnih žigova za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala (član 244a KZ) - Do donošenja ZID KZ iz 2012. godine ovo krivično delo nosilo je naziv falsifikovanje znakova za obeležavanje robe, mera

¹⁴ Vid. fus notu broj 40.

¹⁵ U pitanju je terminološki neprikladna formulacija jer je pojam „odnosno“ sinonim za: upravo, to jest, ili. Grupa autora, *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad 2007, 861.

i tegova. Iako je iz naziva krivičnog dela proizlazilo da se njime osim falsifikovanja znakova za obeležavanje robe inkriminiše i falsifikovanje mera i tegova, ono je, usled propusta zakonodavca, obuhvatalo samo falsifikovanje znakova za obeležavanje robe.

Blanketna priroda ovog krivičnog dela upućuje na primenu odgovarajućih propisa koji su sadržani u sledećim aktima: Zakonu o standardizaciji („Službeni glasnik RS“, br. 36/09 i 46/15), Zakonu o mernim jedinicama i merilima („Službeni list SRJ“, br. 80/94, 83/94 i 12/98), Pravilniku o merilima („Službeni glasnik RS“, br. 3/18), Uredbi o određenim zakonskim mernim jedinicama i načinu njihove primene („Službeni glasnik RS“, br. 43/11), Zakonu o metrologiji („Službeni glasnik RS“, br. 15/16), Zakonu o kontroli predmeta od dragocenih metala („Službeni glasnik RS“, br. 36/11 i 15/16) i dr.

Prvi oblik krivičnog dela čini ko u nameri da ih upotrebi kao prave, napravi lažne pečate, žigove, marke ili druge znakove za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba ili ko u istoj nameri takve prave znakove preinači ili ko takve lažne ili preinačene znakove upotrebi kao prave.

Radnja izvršenja je alternativno predviđena i može se ostvariti kao: pravljenje lažnih pečata, žigova, marke ili drugih znakove za obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba, preinačenje pravih znakova i upotreba lažnih ili preinačenih znakova. Pravljenje lažnih znakova za obeležavanje robe pretpostavlja da postoje pravi znaci i da se oni falsifikuju (Tahović, 1957: 457). Preinačenje, podrazumeva njihovo prepravljavanje u smislu dodavanja ili brisanja nečeg što predstavlja sastavni deo znaka za obeležavanje robe. Upotreba lažnih ili preinačenih znakova za vrednost jeste njihovo korišćenje u svrhu kojoj su namenjeni. Krivično delo je dovršeno pravljenjem lažnih ili preinačenjem pravih znakova za obeležavanje robe uz postojanje namere da se upotrebe kao pravi ili njihovom upotrebom.

Objekt radnje jesu pečati, žigovi, marke ili drugi znaci za ili korisnike usluga obeležavanje domaće ili strane robe kojima se žigošu drvo, stoka ili kakva druga roba. To su znaci koji su propisani od strane nadležnih državnih organa i koji garantuju određeni kvalitet ili kvantitet neke robe. Po pravilu, dati znaci daju se određenoj robi nakon izvršene kontrole robe od strane ovlašćenih subjekta. Treba naglasiti da to nisu znaci kojima proizvođač obeležava svoju robu radi označavanja vrste, kvaliteta ili drugih karakteristika (Marković, Popović, 2017: 150-170).¹⁶ Ukoliko bi neko napravio ili upotrebio takve znake, ne bi postojalo ovo, već krivično delo neovlašćene upotrebe tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga (član 238. KZ) koje čini onaj ko se u nameri da obmane kupce ili korisnike usluga posluži tuđim poslovnim imenom, tuđom geografskom oznakom porekla, tuđim žigom ili tuđom drugom posebnom oznakom robe ili usluga ili unese pojedina obeležja ovih oznaka u svoje poslovno ime, svoju geografsku oznaku porekla, svoj žig ili svoju drugu posebnu oznaku robe ili usluga.

Drugi oblik krivičnog dela čini ko u nameri da ih upotrebi kao prave napravi lažna uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigove i druge znakove usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala

¹⁶ U datom smislu „žig“ je naziv za subjektivno pravo industrijske svojine, koje za predmet zaštite ima oznaku (znak, marku) kojom nosilac žiga obeležava svoj proizvod ili uslugu u privrednom prometu u cilju njihovog razlikovanja od iste ili slične robe ili usluge drugog subjekta. Sama oznaka može biti verbalna, grafička („Nike“), trodimenzionalna i kombinovana. U Srbiji žig nastaje odlukom nadležnog državnog – Zavoda za intelektualnu svojinu i upisom u registar žigova.

u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala ili ko u istoj nameri original uverenja, odnosno prave državne žigove i druge znakove usaglašenosti preinači ili ko takva lažna ili preinačena uverenja, odnosno državne žigove i druge znakove usaglašenosti upotrebi kao prave.

Radnja izvršenja je alternativno predviđena i može se ostvariti kao: pravljenje lažnih uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala, preinačenje original uverenja, odnosno pravih državnih žigova i drugih znakova usaglašenosti i upotreba lažnih ili preinačenih uverenja, odnosno državnih žigova i drugih znakova usaglašenosti ili njihova upotreba. Krivično delo je dovršeno pravljenjem lažnih ili preinačenjem pravih uverenja o odobrenju tipa merila i uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala uz postojanje odgovarajuće namere ili njihovom upotrebom u svrhu kojoj su namenjeni.

Objekt radnje ovog oblika krivičnog dela jesu dve vrste uverenja: prva – uverenja o odobrenju tipa merila i druga – uverenja o overavanju merila, odnosno žigova i drugih znakova usaglašenosti kojima se žigošu merila i predmeti od dragocenih metala u smislu propisa kojima se uređuju metrologija i kontrola predmeta od dragocenih metala.¹⁷

Subjektivno biće oba oblika krivičnog dela u slučaju pravljenja i preinačenja predmeta koji ima značaj radnje izvršenja čine direktni umišljaj i odgovarajuća namera, a u slučaju njihove upotrebe, to je direktni ili eventualni umišljaj.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Krivična dela falsifikovanja predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede čine podgrupu krivičnih dela formiranu prema njihovog načinu ostvarivanja odnosno, delatnostima koje u okviru predviđenih bića imaju značaj radnje izvršenja.

Za razliku od jednog broja krivičnih dela iz ove grupe koja predstavljaju posebne oblike prevare (krivično delo prevare u obavljanju privredne delatnosti /član 223.

¹⁷ Uverenje o odobrenju tipa merila izdaje se od strane nadležne Direkcije ako se u predviđenom postupku (po pravilu to je opšti upravni postupak) utvrdi da određeni tip merila ispunjava propisane zahteve. Uverenje o odobrenju tipa merila izdaje se na osnovu zahteva ovlašćenog domaćeg proizvođača, ovlašćenog uvoznika, odnosno ovlašćenog distributera stranog proizvođača merila. Dato uverenje se objavljuje u službenog glasilu Direkcije. Overavanje merila takođe vrši Direkcija nakon sprovedenog postupka pregleda merila čime se potvrđuje da je merilo u skladu sa odobrenim tipom merila, odnosno da ispunjava propisane metrološke zahteve. Direkcija je dužna da na zahtev vlasnika, odnosno korisnika merila izda uverenje o overavanju merila i kada je merilo žigosano (čl. 22–23. Zakona o metrologiji). Državni žig je oznaka stepena finoće kojom se potvrđuje usaglašenost predmeta od dragocenih metala sa propisanim zahtevima, kao i to da je predmet od dragocenog metala izrađen u finoći jednakoj ili većoj od propisane za taj stepen finoće, a manjoj od narednog stepena finoće. Predmet od dragocenog metala je nakit, roba zlatara, kujundžije ili časovničara, kao i bilo koji drugi predmet napravljen od dragocenog materijala ili njegovih legura koji sadrži sve potreban delove koji ga čine kompletnim (član 1. Zakona o kontroli predmeta od dragocenih metala).

KZ/), pronevere (krivično delo pronevere u obavljanju privredne delatnosti /član 224. KZ/) ili zloupotrebe poverenja (krivično delo zloupotrebe poverenja u obavljanju privredne delatnosti /član 224a KZ/) i koja shodno tome, imaju nameru pribavljanja protivpravne imovinske koristi predviđenu kao osnovno subjektivno obeležje bića i pribavljanje imovinske koristi u odgovarajućem iznosu kao kvalifikatornu okolnost, inkriminacije krivičnih dela falsifikovanja ne sadrže lukrativnu nameru niti pribavljenju imovinsku korist kao osnovno ili dopunsko obeležje. Izuzetak predstavlja jedino krivično delo falsifikovanja i zloupotrebe platnih kartica (član 243, st. 2–4. KZ) kod kojeg pribavljanje protivpravne imovinske koristi u odgovarajućem iznosu ima značaj kvalifikatorne okolnosti.

No i pored toga, može se reći da krivična dela falsifikovanja, jednako kao i veći na krivičnih dela protiv privrede sa sličnim zakonskim formulacijama, spadaju u finansijski kriminalitet u širem smislu budući da je njihovo vršenje motivisano sticanjem odgovarajuće imovinske koristi, a što je moguće zahvaljujući prirodi predmeta koji predstavljaju objekte radnje ovih krivičnih dela tačnije rečeno, zbog uloge i značaja koji ti predmeti imaju za odvijanje odgovarajućih privrednih tokova – novac, hartije od vrednosti, platne kartice, znaci za vrednost i znaci i državni žigovi za obeležavanje robe, merila i predmeta od dragocenih metala.

Kada kažemo da je vršenje krivičnih dela falsifikovanja koja su predviđena u glavi krivičnih dela protiv privrede motivisano sticanjem odgovarajuće imovinske koristi tada imamo u vidu motiv koristoljublja za koji se smatra da postoji kada predstava o cilju koji se sastoji u postizanju materijalne koristi, inicira (pokreće) preduzimanje odgovarajuće radnje izvršenja i otuda ovaj motiv po svojoj prirodi predstavlja „nešto više“ od „obične“ namere sticanja protivpravne imovinske koristi (Delić, 2016a: 110).

Budući da nije predviđen kao obeležje bića ovih krivičnih dela¹⁸ motiv koristoljublja, u skladu sa opštim pravilima (član 54, stav 1. KZ), svoje krivičnopravno dejstvo ostvaruje na planu kažnjavanja kao fakultativna otežavajuća okolnost. Naime, jedna od okolnosti koje sud mora uzeti u obzir prilikom redovnog odmeravanja kazne jesu „pobude iz kojih je krivično delo učinjeno“. Date pobude po svojoj prirodi mogu biti pozitivne i negativne odnosno, kao i druge relevantne okolnosti, mogu biti valorizovane kao olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti. Nesporno je da motiv (pobuda) koristoljublja predstavlja negativnu pobudu i uvek ima značaj otežavajuće okolnosti tj. okolnosti koja može opravdati (argumentovati) odmeravanje kazne koje se kreće u pravcu maksimuma kazne propisane za dato krivično delo. Osim ove primarne, neposredne i konkretne funkcije – predstavlja kriterijum za redovno odmeravanje kazne, motiv koristoljublja ima i drugu, sekundarnu, posrednu i apstraktnu funkciju – preko svoje suštinske povezanosti sa psihološkim supstratom umišljaja determiniše jačinu prekora koji se može uputiti učiniocu krivičnog dela i u tom smislu indirektno implicira i veći stepen socijalno-etičkog prekora (Delić, 2016b: 131-132).¹⁹

¹⁸ U glavi krivičnih dela protiv privrede motiv koristoljublja predviđen je kao dopunsko obeležje bića tj. kao kvalifikatorna okolnost jedino kod krivičnog dela odavanje poslovne tajne (član 240, stav 2. KZ).

¹⁹ O tome na koji način etički vrednovane pobude koje imaju značaj olakšavajućih ili otežavajućih okolnosti, i pored toga što ne ulaze u sastav krivice kao složene zakonske kategorije, ostvaruju uticaj na krivicu, odnosno na njeno stepenovanje.

Na kraju treba napomenuti i to da u svim slučajevima kada je kod pojedinih oblika krivičnih dela falsifikovanja iz ove glave (član 241, stav 4. KZ; član 243. stav 5. KZ; stav 244, stav 3. KZ i član 244a, st. 1–2. KZ) propisano da će se učinioc kazniti kaznom zatvora ili novčanom kaznom, u skladu sa opštim pravilom (član 48, stav 2. KZ), ukoliko sud kao glavnu kaznu izrekne kaznu zatvora tada motiv koristoljublja daje mogućnost izricanja novčane kazne kao sporedne kazne.

LITERATURA

1. Atanacković, D. (1991), *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd.
2. Aleksić, Ž., Škulić, M., Žarković, M. (2004), *Leksikon kriminalitike*, Beograd.
3. Antolisei, F. (2008), *Manuale di diritto penale, Parte speciale*, II, Milano.
4. Babić, M., Marković, I. (2013), *Krivično pravo, posebni dio*, Banja Luka.
5. Bajović, V. (2018), „Krađa identiteta i krivičnopravna zaštita ličnih podataka u sajber okruženju“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Osmi deo, Beograd.
6. Bačić, F. (1992), *Krivično pravo, posebni dio*, Zagreb.
7. Vukadin, E., Labus, M. (2012), *Ekonomika politika za pravnike*, Beograd.
8. Vuković, I. (2012), *Krivična dela nepravog nečinjenja*, Beograd.
9. Vuković, I., Radović, M. (2/2014), „Pravno-političko opravdanje krivičnog dela korišćenje platnih kartica bez pokrića“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Beograd.
10. Grupa autora, redaktor Derenčinović, D. (2013), *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb.
11. Grupa autora, redaktor Srzentić, N. (1986), *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*, Beograd.
12. Grupa autora, redaktor Lazarević, Lj. (1995), *Komentar Krivičnog zakona RS*, Beograd.
13. Grupa autora (2007), *Rečnik srpskog jezika*, Novi Sad.
14. Delić, N. (2013), „Krivična dela falsifikovanja u Krivičnom zakoniku Srbije“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Treći deo, Beograd.
15. Delić, N. (2014), *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije*, Beograd.
16. Delić, N. (2014), „Economic offences in the light of the current legislation reform“, *Dani Arčibalda Rajsa – Međunarodni naučni skup*, Beograd.
17. Delić, N. (2016a), „Volja i namera u srpskom krivičnom pravu“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Šesti deo, Beograd.
18. Delić, N. (2016), „Krivičnopravni značaj mržnje u svetlu identitetskog preobražaja Srbije“, u: *Identitetski preobražaj Srbije*, Prilozi Projektu 2015 – Kolektivna monografija, Beograd.
19. Delić, N. (2017), „Zloupotreba položaja odgovornog lica – sudska praksa i doktrinarni stavovi“, u: *Privredna krivična dela*, Beograd.
20. Dolenc, M. (1930), *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb.
21. Đokić, I. (2018), „O pojmu jedinstva radnje (dela) u krivičnom pravu“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Osmi deo, Beograd.

22. Janković, S. (1/2011), „Falsifikovanje platnih kartica kao pojava oblik kompjuterskog kriminaliteta“, *Bezbednost*, Beograd.
23. Jovanović, N. (2009), *Berzansko pravo*, Beograd.
24. Kolarić, D. (2017), „Pogled na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (krivična dela protiv privrede)“, u: *Privredna krivična dela*, Beograd.
25. Labus, M. (2007), *Osnovi ekonomije*, Beograd.
26. Lazarević, Lj. (2006), *Komentar Krivičnog zakonika Srbije*, Beograd.
27. arković, S. M., Popović, D. V. (2017), *Pravo intelektualne svojine*, Beograd.
28. Radović, M. (13/2007), „Odnos banke i korisnika u slučaju zloupotrebe platnih kartica“, *Pravni život*, Beograd.
29. Radović, M. (2016), *Platni promet, pravo bankarskih platnih usluga*, Beograd.
30. Stojanović Z. (2010), *Komentar Krivičnog zakonika*, Podgorica.
31. Stojanović, Z. (2016), *Uvodne napomene za deseto izmenjeno izdanje teksta Krivičnog zakonika*, Beograd.
32. Stojanović, Z. (2018), *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
33. Stojanović, Z., Delić, N. (2018), *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd.
34. Schönke, A., Schröder, H. (2001), *Strafgesetzbuch, Kommentar*, München.
35. Tahović, J. (1951), *Krivično pravo, posebni deo*, Beograd.
36. Tahović, J. (1957), *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
37. Čosić, P. i saradnici (2008), *Rečnik sinonima*, Beograd.
38. Urošević, B., Uljanov S. (2/2010), „Uticaj kaderskih foruma na ekspanziju i globalizaciju zloupotreba platnih kartica na internetu“, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Beograd.
39. Živanović, T. (1923), *Osnovi krivičnog prava, Posebni deo*, Druga knjiga, (Krivična dela protiv opštih dobara), Beograd.

CRIMINAL OFFENCES OF FALSIFICATION WHICH ARE PROSCRIBED IN THE GROUP OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE ECONOMY IN THE LIGHT OF CHANGES AND ADDITIONS FROM 2012 AND 2016

In this paper the author discussed the crimes of falsification which are proscribed in the group of criminal offences against the economy. Those are the following crimes: counterfeiting money (article 241CC), falsification of trade bills (article 242 CC), falsification and abuse of credit cards (article 243 CC), falsification of stamps of value (article 244 CC) and falsification of stamps, marks of state for labeling of goods, measures and objects made out of precious metals (article 244a CC). The legal nature and importance of these crimes determined the content and structure of the work in which some important basic and extended characteristics of the beings of crimes where shown and critically analysed. Regarding certain issues in the given context of discussion, the author pointed out relevant theoretical grounds as well as exemplary